

STURM LÁSZLÓ

Elvek és szavak próbája

Beszélgetés Nyilasy Balázssal új könyve alkalmából

▼ Természetesen legújabb, most megjelent (a publikációs sorban tizenharmadik) könyveddel kapcsolatban kérdezek. Mit tudnál mondani az *Elvek és szavak próbája* tanulmányainak megszületéséről, egymáshoz tartozásáról, a gyűjtemény összerendezéséről, műfajáról?

✓ Könyvem nem monográfia, de talán nem is egyszerű, vegyes tanulmánygyűjtemény. Amint a kötetben is nemegyszer jelzem, az egyes írások egymásra utalnak, a problémahorizontokat mind több oldalról, mind teljesebben igyekeznek kirajzolni. A kapcsolódás már csak azért is természetes, mert elemzéseimben – meg kell vallanom, némileg monomániásan – az engem már hosszú évek óta foglalkoztató problémagubanc szálait bontogatom. Az *Elvek és szavak próbája* mintegy harmada az elméleti gondolkozás lehetőségeit firtatja, a modern irodalmi teóriát veszi górcső alá, és a hetvenes–nyolcvanas évektől kezdődő nagy hazai teoretikus térnyerés hogyanjára-mikéntjére (értelmére és értelmetlenségeire) kérdez rá. A látélet sokféle negatívumot fed fel, és a második ciklusban helyet foglaló tanulmányok együttese a korábban kritika alá vont elvek gyakorlati korrekciójaként, kiigazításaként is felfogható. Petőfi, Jókai, Madách, Gárdonyi, Petri György műveit boncolgatva, a Nyugat folyóiratról és a nemzeti klasszicizmusról, a magyar költészet „társadalmi lelkéről” és a nyugat-európai irodalom társadalmi hivatástudatáról töprenkedve azt kívántam szemléltetni, hogy valóságos megértésre törekedve jobb, ha az ezredfordulóra hegemon helyzetbe került elméletiségkínálatot megkérdőjelezzük, preferenciáit, kanonikus fogalmait, presztízsadományozási rendjét félretesszük, s a megértést más emberi és irodalmi meggyőződésformák segítségével kíséreljük meg.

▼ „Nagy dolgokat mondsz, szédülök belé” – mondhatnám Ádámmal és Madách Imrével. Ironikus megjegyzésemem ne lepődj meg. Könyved megjelenése jó alkalmat ad arra, hogy ezt a te – standard mintáktól kétségkívül eltérő – gondolkozásmódot néhány fontos ponton „bevizsgáljuk”. E bevizsgáláshoz azonban az ördög ügyvédjére van szükségünk. Problémalátásodat bemutathatod és igazolhatod, ha tudod, én viszont rendszeresen ellenkezni fogok, megállapításaidat gyengíteni igyekszem, kételykérdéseket teszek fel, és a tiédde ellentétes meggyőződésekre utalok.

Kezdjük is meg! Gondolkozásmódot szuverén kritikai jellegét már eddigi szavaiddal is hangsúlyoztad. De vajon nem esel túlzásokba? Kiterjedt bíráló ethozod nem túlságosan egyoldalú? A „hegemon helyzetbe került” elméletiség és az újszerű „kanonizált fogalmak” valóban rászolgálnak a fenti sarkos elutasításra? Hiszen a nagy hazai teoretikus térnyerés – te is tudod – a kommunista szemléletből való kibontakozást és a modern elmélet tanulságainak hasznosítását jelentette. Talán bizony a nyugati gondolkozás sok-sok vívmányát a magyar irodalomértésbe beemelve nem az elviselhetetlenül szűk láthatárt nyitottuk ki? Vagy tán az avított irodalomértést nehezményező, másféle megértési módszertant ajánló nagy 20. századi kísérletekkel is bajod volna? Sklovszkijék formalizmusát, a jaussi recepcióesztétikát, a francia, amerikai dekonstrukciót, az

ismeretelméleti, hermeneutikai szempontokat megnyitó műszemléletet, a feminista kritikát és társaikat te nem tartanád tartalmasnak, termékenynek? A narratológia sokrétű, látóhatár-tágító vívmányát, az elvárás-horizontok vizsgálatát, a stabil jelentéstulajdonítások problematikusságaira figyelmeztető felszabadító gondolatokat alkalmatlannak ítélnéd? A „nagy elméleti bumm” kopernikuszi fordulót megtagadva a múltat ajánlanád, visszalépnél a művek irodalmi lelkét oly gyakran elsikkasztó biográfiai, történelmi, környezetrajzi meseáradat felé?

✓ Kedves ördög ügyvédje! Jó hogy vagy, de sokat kérdeztél egy lélegzetre; a válszadást csak részenként, lépésről lépésre haladva kísérlelhetem meg. Először is: a „kopernikuszi fordulatot” elindító paradigmaváltás indokoltságához sem korábban, sem mostani könyvemben nem fűztem semmiféle kételyt. Sőt, az *Elvek és szavak próbája* ökokritikának szentelt írásában – emlékezhetsz rá – a modern irodalomelmélet legfontosabb stációit számba véve újító pozitívumok sorára hívtam fel a figyelmet. A változássort elindító pétervári iskola teljesítményéről különösen elismerően nyilatkoztam. Az orosz formalisták karakteres, újító attitűdjét: anyagszerűséget vizsgáló, *irodalmiságra koncentráló* eltökéltségét jómagam is teljességgel indokoltnak tartom. Az „irodalmi” vizsgálódások zöme több száz éven keresztül valóban sok minden volt, csak irodalmi nem. A bölcseleők, esztéták, kritikusok sokasága műelemzés, szövegvizsgálat helyett többnyire morálról, erkölcsi haszonról, életútról, történeti, művelődési körülményekről beszélt, és a filozófiai esztétika a fennkölt általánosítások szférájában mozgott. A speciális irodalmiság keresése a 20. század elején már nagyon időszerű volt, és sok tekintetben időszerű ma is. Az sem vitás, hogy a fiatal orosz tudósok brosúráit, tanulmányait böngészve ötletgazdag, kivételesen találékony, színes kínálattal találkozunk. Az elbeszélés-poétika, a műfajtörténet, a verstan újragondolásához Sklovszkijék sok-sok perspektíva-nyitó megközelítést szolgáltatottak, és számos szellemes új fogalmat teremtettek. Az osztranyenyije terminusa köré érdekes irodalomantropológia épült, a verselméleti, verstani vizsgálatok az eltökélt anyagszerűség jegyében helyeződtek új alapokra, a fabula, szűzsé, prijom segítségével az *epikai szervezettség* vált nyilvánvalóvá. (Az osztranyenyije lefordíthatatlan szóalkotás. Annak a szemléltetésére hivatott, hogy a művészet lényege a mindennapias érzékelés „eltorzításában”, megváltoztatásában keresendő.)

Az orosz formalisták kritikai eltökéltségének és innovatív sokoldalúságának köszönhetően, ismétlem, sok fontos tapasztalattal gazdagodtunk. De – és ez a *de* a mi disputánk szempontjából nélkülözhetetlen – az elméleti gondolkodásra leselkedő veszélyforrásokat ők sem kerülhették el. Az újító tudósok az intern látásmódhoz ragaszkodva rendre olyan premisszarendszeret, következtetéssorozatokat produkáltak, olyan fogalmi látomásokat teremtettek, amelyek a belső konstitúció *egyedülvalóságát, kizárólagosságát* hangsúlyozták. Az igazság másik felének megjelenítésére, az irodalmi művek *kívülről származó és kifele irányuló* kapcsolati szálainak elismerésére elméletük szükségképpen alkalmatlan volt, s így igen gyakran születtek féligazságok, dogmatikus túlzások, a józan ész tapasztalatait tagadó értelmezések. Az irodalom zászlaja Viktor Boriszovics Sklovszkij szerint egyáltalán nem tükrözi a fellegvár fölött lobogó zászló színeit, a műelemek olyanok, mint a sakkbábuk, a speciális szabályokkal rendelkező játékba lépve minden külső vonatkozást elvesztenek. Jurij Tinyanov nagyszabású értelmezői látomásában a műfajtörténeti változások egyetlen és kizárólagos oka a belső viszonylatokban keresendő; a műfajok és a műfaji elemek idővel törvényszerűen automatizálódnak, és a dezautomatizáció jegyében más „prijomok” (műteremtő fogások), műfajok lépnek a helyükbe. A varázsmesét vizsgáló Vlagyimir Propp a cselekmé-

nyen belüli jelentés szempontjából különít el harmincegy funkciót és hét szerepkört, a funkciókat és szekvenciasorokat olyan formális, skolasztikus keretben tartva, amely a megalkotott strukturalista rendszert az individuális irodalmi művek elemzésére teljességgel alkalmatlanná teszi.

➤ **Az orosz formalizmussal példálózva, s a dicséretet kritikával jócskán vegyítve csak nem azt akarod mondani, hogy az irodalom elméletei az egyoldalúság, egyszempontúság veszélyzónáit törvénytörően nem tudják kikerülni?**

➤ Be kell vallanom, könyvem tanulmányaiban valóban ilyesféle helyzetértékelést vallok. A teoretikus észt ab ovo nem utasítanám el, de az elméletek eredendő korlátaira (korlátoltságaira) figyelmeztető feyerabendí, Roger Scruton-i helyzetértékelésekben sok igazságot látok, s Knapp és Michaels 1982-ben – a *Critical Inquiry* hasábjain – megjelent, élesen elméletellenes dolgozatának egyes téziseit sem látom alaptalannak. A dolgok sokrétűsége és a teória egyszerűsítő, szimplifikáló készsége között valóban feszültség van, és az elmélet mindig szegényíti; a szisztematizáció alacsony fokát nehezen viseli, a rendszeren kívüli gondolatokat leértékeli, detronizálja, nem engedi szóhoz jutni. Az egyszempontúság bizonyos helyzetekben talán nem mellőzhető, de az embertudományokhoz kapcsolódó megértési kísérletek módszertanát mégiscsak a következetes, körültekintő többféleség jegyében kellene megalkotnunk. Az irodalmi művekhez egyébként is jobb, ha nem a szubsztancializáló rögzítés magabiztos válaszaival, hanem intelligens kérdésekkel közelítünk, ahogyan ezt az elméleti gondolkozás új útjait kereső Poszler György 1983-as és 1988-as kitűnő könyveiben is ajánlja.

➤ **Ha jól sejtem, gondolatmeneted alapján az elmélettel kapcsolatos fenntartásokat az orosz formalizmust követő elméleti iskolákra is érdemes kiterjesztenünk. Netán ezek az irodalomértési trendek még több kritikára szolgáltak rá?**

➤ Rászolgáltak, bizony, hogy rászolgáltak. Az orosz formalizmust egyoldalúságai ellenére az irodalomelméleti iskolák legkreatívabb „őstípusaként” tartom számon, de a megújítási projekt különböző kínálatai a folytatásban túl sok zsákutcás elgondolást preferáltak. A francia strukturalizmus, az amerikai posztstrukturalizmus és társaik a teoretizmus anomáliáit radikálisan fölerősítve rossz irányokba fordultak, és hangzatos, de átgondolatlan szélsőségeket láttattak kanonikus igazságként. Sklovszkijék még ideológia- és metafizikamentes „pozitív” álláspontot képviseltek, az irodalmat irodalmi eszközökkel próbálták megérteni, utódaik azonban a társtudományok imperialista befolyásától reméltek hatékonyságot. A strukturalisták az irodalomértést a misztifikált szemiológiában és a nyelvészetben oldották fel, és (nevetségesen chiasztikus tudattal) innen vártak mindent megoldó megértési metódusokat. A filozófia (és a hermeneutikai perspektíva) elsőbbségi jogait a posztstrukturalisták evidenciaként kezelték; Paul de Man retorikai megközelítéseiben természetesnek tartotta, hogy a metaforát és a metonímiát az ismeretelméleti spekuláció felől kell megközelíteni. Az irodalmi vizsgálódások a világnézeti semlegességet feladva a nagy 20. századi *Zeitgeist*hez igazodtak, a korlátozatlan szkepszis alapelvét jelenítették meg, ezt metaforizálták, írták körül sokféle (többnyire ötletszerű, zavaros) fogalommal. A kezdetben hasznos újdonságokat is tartalmazó művizsgálati módszertanok a végletes pesszimizmus követelményeinek engedve rendre zsákutcás szélsőségekbe jutottak. Stanley Fish a recepcióesztétikai felismeréseket a jelentéstulajdonítás teljes relativizmusába vezette át, Julia Kristeva a „nyelvi megelőzőttség” felismerését az emberi és társadalmi létezés zárjait megnyitó kulcsként gondolta el, Roland Barthes és Michel Foucault inkorrekt, történelmietlen okfejtésekben prezentálták „a szerző halálát”, s felismeréseiket mindahányan jelentős előrelépésként, értel-

mezési vívmányként, pozitív eredményként mutatták be. Tzvetan Todorov aligha véletlenül jellemezte a századvégi amerikai kulturális kondíciót és irodalomértést a dehumanizáció jegyében, Hayden White nem légből kapottan alkalmazta az „absurdist criticism” címkét Derridára és társaira, s René Wellek sem ok nélkül vélte úgy, hogy Barthes, Foucault, de Man és társaik átgondolatlan radikalizmusukkal tönkretenni készülnek mindazt a vívmányrendszert, amit a megértésre törekvő új elmélet a 20. században létrehozott. (Wellekéik kritikai véleményükkel egyébként egyáltalán nincsenek egyedül. M. H. Abrams, John Searle, Geoffrey Galt Harpham és társaik monografikus művekben és vaskos tanulmánygyűjteményekben sokoldalúan mutattak rá a posztstrukturalista radikalizmus meg nem gondolt gondolataira. Csak sajnálhatjuk, hogy hazai elméletészeink ezekről az állásfoglalásokról különös módon egyáltalán nem adtak hírt.)

► **Újfént nagyokat mondasz, és világhírű mestereket próbálsz lejártni. De biztos, hogy nem valamiféle megrekedt, múlt felé forduló konzervativizmus jegyében gondolkozol? René Welleket a hatvanas években talán még lehetett a földkerekség legelső irodalmárának nevezni, de a francia strukturalizmusból és posztstrukturalizmusból kiépülő amerikai irodalomtudomány a hetvenes években az ő jámbor megismerési elveit már a múltba utalta, naivnak és anakronisztikusnak minősítette.**

✓ Igazad van, a divatáradat sodrása nagyon erős volt. De ezt a divatérdeket soha semmiféle korrekt érvelés nem támasztotta alá. Wellek – ki merem mondani – az ezredfordulón guruként tisztelt francia, amerikai véleményvezéreknél sokkal műveltebb és átgondoltabb irodalmár. Gondolatai ma is időszerűek, inspirálók. Hatalmas, nyolckötetes kritikátörténete hitelesen mutatja meg, hogy az esztétikai, irodalomelméleti gondolatok sosem teljesen újak, és arra is megtanít: nem árt, ha a méltató ámulattal övezett nagy, kanonizált gondolkodókhoz is méltányos, de határozott kritikai analízissel közelítünk. Az *A History of Modern Criticism* nyolc kötete – ma sem kétséges – a 20. századi irodalomtudomány egyik legjelentősebb teljesítménye, és csak sajnálhatjuk, hogy mindmáig nem fordították le a mi nyelvünkre.

Hazai irodalomértésünk egyébként az 1949-ben megjelent, világhírű irodalomelmélet sok-sok tanulságát sem építette be a maga formálódó rendszerébe. Pedig ez az összefoglalás úgy tudott elméleti szintézist teremteni, hogy közben a teória veszélyzónáit mindegyre kikerülte. A Warrennel közösen írt könyvön vörös fonálként húzódik végig *a szubsztanciális rögzítések kiküszöbölésére, az egyszempontú szembeállítások meghaladására és a fogalmak ellenőrzésére, kritikájára* irányuló akarat. A cseh–amerikai tudós a konceptualizációt folyamatosan átvizsgálja, ellenőrzi. A tekintélyes, kanonizált kategóriák elvi értelmét és gyakorlati használhatóságát egyaránt számba veszi, és az alkalmazási nehézségeket rendre megvilágítja. A misztifikáció követése helyett fenntartásokat jelez, óvatosságra int. A konceptualizációkat vizsgáló analitikus ész a teoretikus tudat által kedvelt *egyérdekű kontroverziákat* is rendre korrigálja, relativizálja, kibővíti. A szubsztanciális szembeállítások problematikusságát világosan látja, és a relatív átmeneteket (az analitikus filozófiával és Ludwig Wittgensteinnel egybehangzóan) rendszeresen számításba veszi. Az ítéleti lehetőségek többszempontúsága evidencia nála; az egyérvű magyarázatok helyett több nézőpontot sorakoztat egymás mellé, és a lehetséges konklúziókat a szubsztanciális érvény helyett relatív, időhöz kötött, történeti kontextusokba állítja.

A Wellek–Warren-féle irodalomelméleti kézikönyv kivételes példa arra, hogy a teoretikus egyoldalúság meghaladható. Olyan rendszerrel, összefoglalással

van dolgunk, amelyben az elméleti ész, csodák csodája, nem válik szűkös, egyoldalú *teoretizmussá*. A par excellence elmélettel, a filozófiai esztétikák és a poszt-strukturalizmus egyoldalúan dedukciós elvével szemben Wellek általánosítás és tapasztalati ellenőrzés, elvonatkoztatás és konkretizálás összefonódását vallja és valósítja meg. A *Theory of Literature* szerzője szerint az összetartozás az irodalmi diszciplínákat illetően is vitathatatlan. Az irodalomelmélet, a kritika és az irodalomtörténet-írás elkülönítése bizonyos mértékig jogosult, de az így kijelölt módszereket nem lehet elszigetelten alkalmazni, mert teljességgel feltételezik egymást. Wellek a nyelvészeti, filozófiai, szemiotikai imperializmust is elutasítja. A formalizmus és az Új Kritika alapeszméit követve vallja, hogy a megértésre irányuló „literary scholarship” nem épülhet a természet- és társadalomtudományok módszerére, az *irodalmi kutatás módszertanát a literatúra sajátlagos természetének megfelelően kell kialakítanunk*.

➤ **Nem fogytál még ki a szuszából e hosszadalmas – és a te hiperkritikus ethoszodhoz nem is igen illő – Wellek-apológia során?**

✔ Nem bizony; sőt, még egy utolsó adalékkal is élnék. Felhívnam a figyelmet egy olyan figyelemre méltó sommázatra, amelyben a szerző a romboló divatokat elhárítva, az egyoldalú szélsőségeket elutasítva közvetlenül megfogalmazza a maga irodalomértési krédóját.

Az esztétikai megtapasztalás különbözik más tapasztalásoktól, fikcionalitása folytán más, mint az élet egyéb dolgai. Az irodalmi mű kétségkívül nyelvi konstrukció, de ez a nyelvi konstrukció utal a külső világra; nem írható le csupán lingvisztikai eszközökkel, jelentése az emberre, a természetre és a társadalomra referál. A teljes értelmezési relativizmus végül áthághatatlan akadályba ütközik, az irodalom kutatója a műalkotás képében objektív külső ténnyel szembesül. Ez a tény (bármilyen is az ontológiai státusa) megértést, interpretációt igényel, és teljes, korlátlan interpretációs szabadság nem létezik. Az analízis, az értelmezés és az értékelés szétszakíthatatlan, egymáshoz kapcsolódó műveletek. Az értékelés a megértésből természetszerűleg nő ki; a kritikus megtanulja, hogy különbséget tegyen művészet és nem művészet között, s bátorságot kell, hogy merítsen az eldöntő, határozott premisszákhöz, amiként a kulturális, szellemi, tudományos világ más képviselői, a jogászok, természettudósok, orvosok is folytonosan világos, határozott különbségtételekkel élnek.

A *Prospect and Retrospect* című írásban olvasható példaértékű sommázat, azt hiszem, értelmes kiindulópontokat jelöl ki. Wellek arányos, működőképes premisszáit megszívlevélve és továbbfejlesztve a kommunizmus zsákutcás esztétikai ideológiájából kibontakozni akaró magyar irodalomértés sokféle tetszetős, de alkalmatlan elvrendszert tudott volna elkerülni, sokféle zavaros bonyolultságot tudott volna leleplezni, és számtalan anomáliával szemben nyerhetett volna immunitást.

➤ **Azt látom, hogy Wellek dicséretéről nem tudsz lemondani. De vajon méltányos-e felrónunk, hogy a kommunista optimizmuskényszerbe és bombasztikus tükrözéselvbe belecsömörlött magyar irodalomértés nem ezt az „arányos” és „működőképes” krédót követte? Nem érthető-e valójában, hogy a kételyfilozófiákhoz vonzódott, s az ismeretelméleti és ontológiai bizonytalanságot preferálva Gadamer, Barthes, Derrida, de Man eszméit tartotta irányadónak?**

✔ Ami érthető, az nem föltétlenül *helyénvaló*. Az általad jelzett próbálkozásos – a mából ez már tisztán látszik – a sokféle megtévesztő látszat ellenére sem eredményezett működő és megértőképes szemléletet. Igaz, az ezredfordulóra teljességgel teret nyert gondolkozásmód hatékonyságához és presztízsteremtő

leleményéhez nem férhet kétség. Az átalakításban érdekelt véleményvezérek és közösségeik az irodalmi közelítés hiányát a filozófia és az ismeretelmélet tekintélyével leplezték, és a teoretikus beszédmód legitimációjához lenyűgöző homlokzatot teremtettek. De a homlokzat mögött üresség tátongott, és megoldatlanság lapult. Az elméleti igény örökös hangoztatása, az absztrakciók halmozása, a fogalmiság körültekintés, ellenőrzés nélküli csúcsra járatása, a nyelvi megelőzöttség és a disszemináció vezérfogalomként tétele a paradigmaváltó érdekeket igen jól szolgálta, és a tudományosság látszatát is sikeresen teremtette meg. Ez a beszédmód mindazonáltal egy cseppet sem volt tudományos, sőt, (amint könyvem tanulmányaiban is számos illusztratív példával szemléltetem) a korrekt érveléstechnika ösvényeiről is alaposan letért.

És doktriner elköteleződéseivel a mi irodalmunkat sem tudta megérteni. A posztmodernista, posztstrukturális gondolkodás jegyében fogant spekulációk a mindig is nyitott, többirányú magyar literatúrán a disszemináció, a heterogenitás nevében tettek erőszakot. Petőfi tájversei a végletesen szubjektív, voluntarista romantika kifejezői lettek, A Szondi két apródja a bizonytalanság versévé vált, Berend Iván héroszból krízisátélő, én és nem én között támoogó figurává lépett elő. Az *én falum* tanítója a Gárdonyi-kutató szerint a szövegen és nyelven kívül nem létezik, saját jelentéseit csak nyelvi jelentésként tudja megfogalmazni, a nagy tekintélyű véleményvezér a 20. századi magyar költészet centrumaként az „antropológiai válságot” érzékelő Szabó Lőrincet jelölte ki, s a legfeljebb ízlésítéletként felfogható döntéshez az értelmezői közösség másik fontos képviselője megteremtette a „dialogikus versmodell” áltudományos, zavaros fogalommagyarázattal ellátott terminusát.

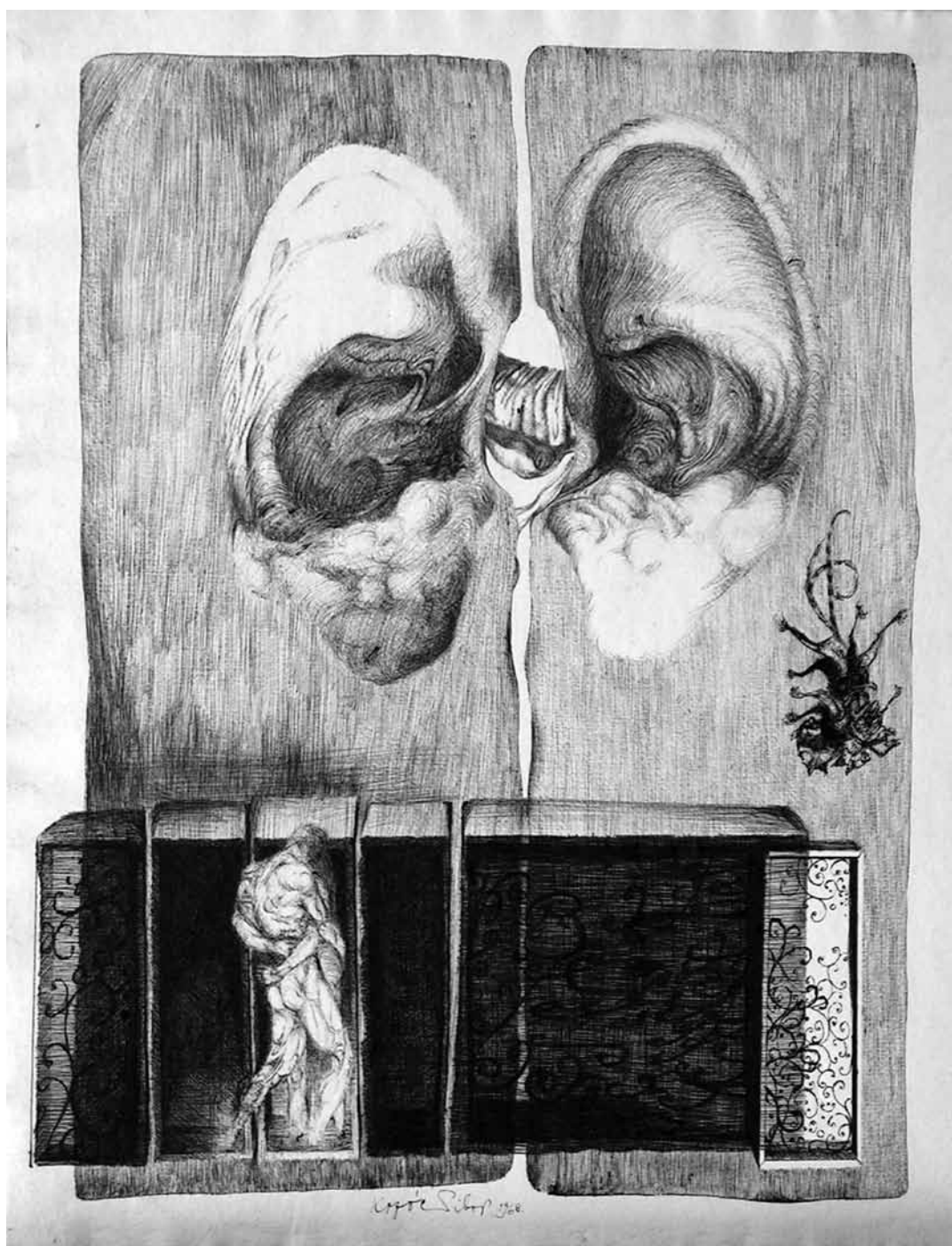
► **Látom, visszataláltál a kritikai hangvételhez. Észrevételeidben talán van is igazság, de hát a világ úgy működik, ahogy. A modernitás ingája hol az egyik, hol a másik irányba leng ki. (Ámbár azt is látom, e szélső kilengések szerinted több kárt okoznak, mint amennyi hasznot hoznak.)**

Beszélgetésünk vége felé azonban hadd lépek ki kissé az ördög ügyvédjének szerepéből, és hadd teszek fel egy személyesebb kérdést is. Arra lennék kíváncsi, miért éri meg neked az irodalomelmélet, az irodalomértés kérdéseivel ilyen vehemensen foglalkozni. Nem látod be, hogy korunkban ez a foglalatosság még csak szakmai közös ügyé sem tud válni? És hogy rendhagyó, anomáliákat feltáró buzgalmad, éles kritikai látásod (még ha sok mindenben igazad van is) nem a mi mai körülményeinkre való? A hetvenes–nyolcvanas években elkezdődött paradigmaváltás (*Tegnapelőtt* című írásodban részletesen írsz ezekről a kezdetekről) mára, úgy tűnik, befejeződött. A presztízselosztás végbement, a kanonizált fogalmak rendelkezésre állnak, az intézményesültség sáncai stabilak, szilárdak. Olyasféle helyzet ez vajon, amelyben a másik fél is meghallgattatik, és a szakma nyílt, korrekt vitákra törekszik? Miért volna időszerű mindannak az elvitatása, ami nemrég stabilizálódott, intézményesült?

✓ Kedves ördög ügyvédje – vagy talán Sturm László! Kételykérdéseidben sok igazság van. Az elvek kritikája ma valóban meglehetősen hatástalannak és szükségtelennek tűnik. De a szociologikus állapothoz kapcsolódó esélyek hogyanja, mikéntje cseppet sem változtat azon a tényen, hogy irodalomértésünket és ezen keresztül irodalomtörténeti vízióinkat végeredményben mégiscsak a mögöttes eszmei állványzat határozza meg. Rossz alapoktól pedig csak rossz következtetésekre lehet jutni. És ha az ember így látja, mégiscsak érez késztetést a helyzet megértésére és meggyőződése kimondására. Végül mégiscsak irodalmár vagyok, s – remélem, nem hangzik nagyon patetikusan – a „tisztos ipar” céhes tag-

jaként nekem is van felelősségem a cég ügyeiben. Még akkor is, ha nemigen remélhetem, hogy írásaim „kommóciót” eredményeznek, s az irodalomról, erről a „fontos emberi lomról” viták indulnak, korrekciós szükségeket tudatosító, új alternatívákat felvázoló disputák kerekednek.

És egyébként se legyünk telhetetlenek. A gondolatmunka saját jogán is legitim lehet. Nagy hatalmú kánonokról leválni, tetszetős fogalmak silányságát megérteni és leleplezni, vitathatlannak látszó előfeltevések igazságára rákérdezni, tágabb szempontokat, alkalmasabbnak tetsző terminusokat keresni önmagában sem a legrosszabb időtöltés. Erőfeszítéseket kíván, és szabadságérzetet ad.

KÓPÓCS TIBOR, Pandan (Hasonulás), 1968, golyóstoll, papír, 38,5x30 cm